UO‘K: 37.02:93/94

TARIXIY HUJJATLAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASI BO‘LAJAK TARIX FANI O‘QITUVCHISINING KASBIY-AXLOQIY POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Qabulov Sahob Abduqahharovich
https://doi.org/10.5281/zenodo.22957369

Annotatsiya. *Maqolada tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi bo‘lajak tarix fani o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy pozitsiyasini shakllantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida tahlil qilinadi. Kasbiy-axloqiy pozitsiyaning aksiologik, kognitiv, emotsional-empatik va refleksiv-faoliyatli komponentlari asoslab berilgan. Hujjat bilan ishlashning evristik, tashqi va ichki tanqid, kontekstualizatsiya, korroboratsiya, talqin va refleksiya bosqichlarining har biri muayyan kasbiy-axloqiy sifatlarni shakllantirish salohiyatiga ega ekanligi ko‘rsatilgan. Shakllanganlik darajasini baholash mezonlari va pedagogik shart-sharoitlar taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *tarixiy hujjat, manbashunoslik tahlili, kasbiy-axloqiy pozitsiya, tarixiy tafakkur, tarixiy empatiya, ko‘p nuqtai nazarlilik, bo‘lajak tarix o‘qituvchisi, pedagogik texnologiya.*

Аннотация. *В статье технология работы с историческими документами рассматривается как эффективное педагогическое средство формирования профессионально-этической позиции будущего учителя истории. Обоснованы аксиологический, когнитивный, эмоционально-эмпатический и рефлексивно-деятельностный компоненты профессионально-этической позиции. Показано, что каждый этап работы с документом - эвристический, внешняя и внутренняя критика, контекстуализация, сопоставление источников, интерпретация и рефлексия - обладает потенциалом формирования определённых профессионально-этических качеств. Предложены критерии оценки и педагогические условия.*

Ключевые слова: *исторический документ, источниковедческий анализ, профессионально-этическая позиция, историческое мышление, историческая эмпатия, мультиперспективность, будущий учитель истории.*

Abstract. *The article examines the technology of working with historical documents as an effective pedagogical means of forming the professional and ethical position of future history teachers. The axiological, cognitive, emotional-empathic and reflective-activity components of this position are substantiated. It is shown that each stage of document work - heuristic search, external and internal criticism, contextualization, corroboration, interpretation and reflection - has the potential to develop specific professional and ethical qualities. Assessment criteria and pedagogical conditions are proposed.*

Keywords: *historical document, source criticism, professional and ethical position, historical thinking, historical empathy, multiperspectivity, pre-service history teacher.*

KIRISH

Bugungi axborot jamiyatida tarixiy bilimlar faqat akademik tadqiqotlar va darsliklar orqali emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy madaniyat mahsulotlari va sun’iy intellekt yordamida

yaratilgan kontent orqali ham keng tarqalmoqda. Bunday sharoitda tarixiy ma'lumotning haqqoniyligi, uni talqin qilishning xolisligi va o'tmishdan siyosiy yoki g'arazli maqsadlarda foydalanish xavfi pedagogik jamoatchilik oldiga jiddiy savollar qo'ymoqda. Tarix fani o'qituvchisi ushbu jarayonda o'quvchi va tarixiy o'tmish o'rtasidagi vositachi bo'lib, uning kasbiy mahorati bilan bir qatorda kasbiy-axloqiy pozitsiyasi ham yosh avlodning tarixiy ongi va fuqarolik qarashlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish, ularning kasbiy kompetentligi va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini uyg'un rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1; 2]. "Yangi O'zbekiston strategiyasi"da tarixiy xotirani asrash va yoshlarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan [3]. Bu vazifalarni amalga oshirishda tarix o'qituvchisining o'tmishga, tarixiy manbaga va o'quvchiga munosabatini belgilovchi qadriyatlar tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, pedagogika oliy ta'lim muassasalari amaliyotini kuzatish shuni ko'rsatadiki, tarixiy hujjatlar ko'pincha mashg'ulotlarda faqat illyustrativ material sifatida - ma'ruza mazmunini tasdiqlovchi "iqtibos" tarzida qo'llaniladi. Talabalar hujjatning kelib chiqishi, muallifining maqsadi, yaratilish sharoiti va ishonchlilik darajasini tahlil qilish tajribasiga yetarli darajada ega bo'lmaydi. Natijada bo'lajak o'qituvchi manbaga tanqidiy va mas'uliyatli yondashuvni o'zining kasbiy-axloqiy me'yori sifatida o'zlashtirmaydi. Ushbu ziddiyat tadqiqot muammosini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi - tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasining bo'lajak tarix fani o'qituvchisining kasbiy-axloqiy pozitsiyasini shakllantirishdagi imkoniyatlarini nazariy asoslash va uni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarixiy manbaga tanqidiy yondashuv g'oyasi tarix fanining metodologik asoslaridan biridir. M. Blok tarixchining kasbini "izlar orqali bilish" sifatida tavsiflab, guvohliklarni tanqidiy tekshirish tarixchining ilmiy halolligi bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlagan [4]. Y. Ryuzen tarixiy ongni o'tmish, hozirgi zamon va kelajak o'rtasida mazmunli bog'lanish hosil qiluvchi hamda insonning amaliy hayotiy yo'nalishini belgilovchi omil sifatida talqin etadi; uning konsepsiyasiga ko'ra, tarixiy hikoya har doim axloqiy yo'naltirish funksiyasini ham bajaradi [5].

Tarix ta'limi didaktikasida manbalar bilan ishlashni tarixiy tafakkurni rivojlantirish vositasi sifatida qarash S. Uaynberg tadqiqotlarida keng ishlab chiqilgan. U tajribali tarixchilar hujjatni o'qishda qo'llaydigan manbani aniqlash (sourcing), kontekstualizatsiya va manbalarni o'zaro solishtirish (corroboration) evristikalarini ajratib ko'rsatgan [6]. Ushbu yondashuv asosida A. Reysman tomonidan o'tkazilgan tajriba hujjatga asoslangan o'qitish o'quvchilarning tarixiy fikrlash va matnni tushunish ko'nikmalarini sezilarli oshirishini ko'rsatgan [7]. P. Seyksas va T. Morton tarixiy tafakkurning oltita asosiy konsepsiyasi qatorida "tarixiy talqinlarning axloqiy o'lchovi"ni alohida ajratib, o'tmishdagi voqealarga axloqiy baho berish va ularning bugungi kunga ta'sirini anglash tarixiy ta'limning ajralmas tarkibiy qismi ekanini asoslagan [8].

Yevropa Kengashi doirasida R. Stredling tomonidan ishlab chiqilgan ko'p nuqtai nazarlilik (multiperspektivlik) konsepsiyasi tarix o'qitishda turli ijtimoiy guruhlar, xalqlar va shaxslarning nuqtai nazarini qiyosiy o'rganishni bag'rikenglik va demokratik madaniyatni tarbiyalash vositasi sifatida qaraydi [9]. Postsovet didaktik an'anasida Ye.Ye. Vyazemskiy va O.Yu. Strelova tarixiy manbalar bilan ishlashni tarix o'qituvchisining kasbiy kompetentligi tarkibidagi yetakchi ko'nikma sifatida tavsiflaydi [10]. Mahalliy pedagogikada o'qituvchini kasbiy shakllantirish masalalari N.A.

Muslimov tadqiqotlarida tizimli yoritilgan [11]. Arxiv hujjatlari bilan ishlashning axloqiy me'yorlari esa Xalqaro arxivlar kengashining Axloq kodeksida belgilangan bo'lib, unda hujjatlarning yaxlitligi va haqqoniyligini saqlash, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini hurmat qilish talablari qayd etilgan [12].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, manbalar bilan ishlash asosan tarixiy tafakkur va kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish nuqtai nazaridan o'rganilgan, ammo uning bo'lajak o'qituvchi shaxsining kasbiy-axloqiy pozitsiyasini shakllantirishdagi o'rni yaxlit texnologiya sifatida yetarlicha tadqiq etilmagan.

Tadqiqotda tizimli-faoliyatli, aksiologik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar metodologik asos sifatida olindi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik modellashtirish, pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, ekspert baholash va refleksiv esselar mazmunini tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda rejalashtirildi: aniqlovchi bosqichda talabalarning manbalar bilan ishlash tajribasi va kasbiy-axloqiy qarashlarining boshlang'ich holati o'rganildi; shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi o'quv jarayoniga joriy etildi; nazorat bosqichida esa ishlab chiqilgan mezonlar asosida tajriba va nazorat guruhlari natijalari qiyosiy tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Kasbiy-axloqiy pozitsiya tushunchasi va tuzilmasi. Tadqiqotda bo'lajak tarix o'qituvchisining kasbiy-axloqiy pozitsiyasi deganda uning tarixiy haqiqat, tarixiy manba, o'tmish kishilari, o'quvchilar va jamiyatga nisbatan barqaror, anglangan hamda kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladigan qadriyatli munosabatlari tizimi tushuniladi. Pozitsiya oddiy bilim yoki ko'nikmadan farqli ravishda shaxsning tanlovi va xulq-atvorida ifodalanadi: o'qituvchi qaysi manbani darsga olib kirishi, uni qanday izohlashi, bahsli masalada o'quvchiga qanday erkinlik berishi - bularning barchasi uning kasbiy-axloqiy pozitsiyasining ko'rinishlaridir.

Kasbiy-axloqiy pozitsiya tarkibida o'zaro bog'liq to'rt komponent ajratildi. *Aksiologik komponent* tarixiy haqiqatga sadoqat, ilmiy halollik, o'tmish kishilarining qadr-qimmatini hurmat qilish, bag'rikenglik va kasbiy mas'uliyat kabi qadriyatlarni o'z ichiga oladi. *Kognitiv komponent* manbashunoslik tahlili usullari, tarixiy kontekst va tarixshunoslik yo'nalishlari haqidagi bilimlarni, shuningdek, kasbiy etika me'yorlarini bilishni qamrab oladi. *Emotsional-empatik komponent* o'tmishdagi insonlarning kechinmalari va motivlarini ularning davri nuqtai nazaridan tushunish qobiliyati - tarixiy empatiyani ifodalaydi. *Refleksiv-faoliyatli komponent* esa o'z talqinlari, qarashlari va kasbiy qarorlarini tanqidiy baholash hamda axloqiy tanlov vaziyatlarida asoslangan qaror qabul qilishda namoyon bo'ladi.

2. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi va uning axloqiy salohiyati. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi - bu maqsadga yo'naltirilgan, izchil bosqichlardan iborat va natijasi tashxislanadigan o'quv-bilish faoliyati tizimi bo'lib, uning davomida talaba tarixchi-tadqiqotchi va o'qituvchi rollarini ketma-ket bajaradi. Tadqiqot jarayonida ushbu texnologiyaning har bir bosqichi talabadan muayyan axloqiy tanlovni talab qilishi va shu orqali ma'lum kasbiy-axloqiy sifatlarni shakllantirishi aniqlandi (1-jadval).

1-jadval. Tarixiy hujjat bilan ishlash bosqichlari va ularda shakllanadigan kasbiy-axloqiy sifatlar

Bosqich	Talabaning asosiy harakatlari	Shakllanadigan kasbiy-axloqiy sifatlar
1. Evristik	Mavzu bo‘yicha manbalarni izlash, arxiv va raqamli to‘plamlardan tanlash	Tanlovda xolislik, “noqulay” manbalardan qochmaslik, intellektual halollik
2. Tashqi tanqid	Hujjatning muallifi, sanasi, kelib chiqishi va haqiqiyligini aniqlash	Haqiqatga sadoqat, tekshirilmagan ma’lumotni tarqatmaslik mas’uliyati
3. Ichki tanqid	Muallif maqsadi, auditoriyasi, pozitsiyasi va ishonchliligini baholash	Tanqidiy fikrlash, manipulyatsiyaga qarshi barqarorlik
4. Kontekstualizatsiya	Hujjatni davr sharoiti, qadriyatlari va tili bilan bog‘lash	Tarixiy empatiya, anaxronizmdan saqlanish, o‘tmish kishilariga hurmat
5. Korroboratsiya	Turli manbalarni qiyoslash, zid ma’lumotlarni aniqlash	Ko‘p nuqtai nazarlilik, bag‘rikenglik, dalilga asoslangan xulosa
6. Talqin va didaktik transformatsiya	Hujjatni o‘quvchi yoshiga moslashtirish, topshiriq va savollar tuzish	Pedagogik mas’uliyat, o‘quvchi fikr erkinligini hurmat qilish
7. Refleksiya	O‘z talqini va qarorlarini tahlil qilish, refleksiv esse yozish	Kasbiy o‘z-o‘zini anglash, axloqiy mulohazakorlik

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, manbashunoslik tahlilining har bir operatsiyasi texnik harakat bo‘lib qolmay, axloqiy mazmun kasb etadi. Masalan, evristik bosqichda talaba o‘z farazini tasdiqlaydigan manbalarni tanlab, zid ma’lumot beruvchi hujjatlarni e’tibordan chetda qoldirishi mumkin. O‘qituvchi bu holatni muhokamaga olib chiqib, “tanlab olingan haqiqat” muammosini ko‘rsatib bersa, talaba manba tanlashning o‘zi axloqiy tanlov ekanligini anglaydi. Tashqi tanqid bosqichida esa raqamli muhitda keng tarqalgan soxta yoki tahrirlangan hujjatlar, sun’iy intellekt yordamida yaratilgan “tarixiy fotosuratlar”ni tekshirish orqali talabada ma’lumotni tarqatishdan oldin uni tekshirish kasbiy me’yor sifatida shakllanadi.

Kontekstualizatsiya bosqichi alohida ahamiyatga ega. O‘tmishdagi insonlarning xatti-harakatlarini bugungi kun me’yorlari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri baholash (prezentizm) tarixiy bilishdagi keng tarqalgan xatodir. Tarixiy empatiya o‘tmishdagi har qanday harakatni oqlashni anglatmaydi, balki uni avval o‘z davri mantiqida tushunib, so‘ngra asoslangan axloqiy baho berishni nazarda tutadi. Seyksas va Mortonning ta’kidlashicha, tarixiy talqinlarning axloqiy o‘lchovi aynan shu ikki jihat - tushunish va baholash o‘rtasidagi muvozanatda namoyon bo‘ladi [8].

3. Didaktik amalga oshirish namunasi. Texnologiyaning imkoniyatlarini O‘zbekiston tarixining ikki mavzusi misolida ko‘rsatish mumkin. Birinchi mavzu - XX asr boshidagi jadidchilik harakati. Talabalarga M. Behbudiy tahriridagi “Oyina” jurnali materiallari va mustamlaka ma’muriyatining rasmiy nashri bo‘lgan “Туркестанские ведомости” gazetasidagi xabarlar hamda

ma’muriy hisobotlar asosida bir voqeani turli nuqtai nazardan tahlil qilish topshirig‘i beriladi. Talabalar har bir manbaning muallifi, maqsadi va auditoriyasini aniqlab, bir xil voqeaning qanday qilib turlicha talqin etilganini ko‘radi. Bu mashg‘ulot ko‘p nuqtai nazarlilikni shakllantirish bilan birga, mustamlakachilik diskursining tanqidiy tahlili orqali talabalarning milliy tarixga hurmat bilan, ammo ilmiy asoslangan munosabatini tarbiyalaydi.

Ikkinchi mavzu – 1937-1938-yillardagi ommaviy qatag‘onlar. Bu mavzu bo‘yicha arxiv hujjatlari, jumladan, tergov bayonnomalari bilan ishlash talabalarni murakkab axloqiy vaziyatlarga duch keltiradi. Birinchidan, qiynoq va bosim ostida olingan “iqrornomalar”ni ichki tanqid qilish talabaga hujjatning rasmiy maqomi uning haqqoniyligini kafolatlamasligini anglatadi. Ikkinchidan, qatag‘on qurbonlarining farzandlari va nevaralari bugun ham hayot ekanligi shaxsiy ma’lumotlar bilan ishlashda ehtiyotkorlikni, qurbonlar sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishni talab etadi. Uchinchidan, bu mavzuni maktab o‘quvchilariga yetkazishda sensatsiyaga berilmaslik, fojiali tafsilotlarni o‘quvchi yoshiga mos ravishda tanlash zarurati talabaning pedagogik mas’uliyatini shakllantiradi. Mashg‘ulot yakunida talabalar “Men bu hujjatni darsda qanday qo‘llayman va nima uchun?” mavzusida refleksiv esse yozadi.

4. Pedagogik shart-sharoitlar. Tadqiqot natijalari texnologiyani samarali amalga oshirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar zarurligini ko‘rsatdi. Birinchi shart - “Tarix o‘qitish metodikasi”, “Manbashunoslik”, “Arxivshunoslik” va “O‘zbekiston tarixi” fanlarining mazmunini integratsiyalash va ularda hujjat bilan ishlashni yagona izchil tizim sifatida tashkil etish. Ikkinchi shart — hujjatli keyslar (document-based cases) va axloqiy dilemmalarga asoslangan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, ularda talaba aniq kasbiy vaziyatda qaror qabul qilishi lozim bo‘ladi. Uchinchi shart — arxivlar, muzeylar, jumladan, Qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi hamda raqamli arxiv resurslari bilan hamkorlikda amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish. To‘rtinchi shart — pedagogik amaliyot davrida talabalarning maktab darslarida hujjatlardan foydalanishini tahlil qilish va refleksiv portfolio yuritishni yo‘lga qo‘yish.

5. Shakllanganlik mezonlari. Kasbiy-axloqiy pozitsiyaning shakllanganlik darajasini (past, o‘rta, yuqori) aniqlash uchun komponentlarga mos mezonlar va diagnostika vositalari ishlab chiqildi (2-jadval). Ushbu mezonlar tajriba-sinov ishlarida nazorat va tajriba guruhlaridagi o‘zgarishlar dinamikasini baholash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

2-jadval. Kasbiy-axloqiy pozitsiya shakllanganligining mezonlari va diagnostika vositalari

Mezon	Ko‘rsatkichlar	Diagnostika vositasi
Aksiologik	Tarixiy haqiqat, xolislik, bag‘rikenglikni shaxsiy va kasbiy qadriyat sifatida qabul qilish	Qadriyatlar iyerarxiyasi so‘rovnomasi, suhbat
Kognitiv	Manbashunoslik tahlili usullari va kasbiy etika me’yorlarini bilish	Hujjat tahliliga oid test va amaliy topshiriq
Emotsional-empatik	O‘tmish kishilarining motivlarini davr kontekstida tushuntira olish	Tarixiy empatiya topshirig‘i, esse tahlili
Refleksiv-faoliyatli	Axloqiy dilemmada asoslangan qaror qabul qilish, o‘z talqinini tanqidiy baholash	Keys-topshiriq, refleksiv portfolio, ekspert baholash

6. Raqamli muhitda hujjatlar bilan ishlashning o‘ziga xosligi. Bugungi kunda tarixiy hujjatlarning katta qismi raqamlashtirilgan holda elektron kutubxonalar, arxiv portallari va onlayn to‘plamlar orqali taqdim etilmoqda. Bu holat talabalar uchun manbalarga kirish imkoniyatini kengaytirish bilan birga, yangi axloqiy va metodik muammolarni ham yuzaga keltiradi. Birinchidan, raqamli nusxa hujjatning fizik xususiyatlari — qog‘ozi, siyohi, muhri, arxiv shifri haqidagi ma’lumotlarni qisman yo‘qotadi, bu esa tashqi tanqidni murakkablashtiradi. Ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda manbasi ko‘rsatilmagan, kontekstidan uzib olingan yoki ataylab qalbakilashtirilgan “hujjatlar” tez tarqaladi. Uchinchidan, generativ sun’iy intellekt vositalari haqiqiyga juda o‘xshash matn va tasvirlarni yaratish imkonini beradi.

Shu sababli texnologiya tarkibiga raqamli verifikatsiya ko‘nikmalari — tasvirni teskari qidiruv orqali tekshirish, metama’lumotlarni tahlil qilish, manbaning asl arxiv joylashuvini aniqlash, rasmiy arxiv nashrlari bilan solishtirish kabi amallar kiritildi. Mashg‘ulotlarda talabalarga ataylab haqiqiy va soxta hujjatlar aralashtirilgan to‘plam taqdim etilib, ularni ajratish va xulosani dalillar bilan asoslash topshirig‘i beriladi. Bunday mashqlar talabada “ishonchli ko‘rinish” va “ishonchlilik” o‘rtasidagi farqni anglash, shuningdek, tekshirilmagan ma’lumotni o‘quvchilarga yetkazmaslik bo‘yicha barqaror kasbiy me’yorni shakllantiradi. Bu o‘z navbatida kelajakda o‘quvchilarning media savodxonligini rivojlantirishga qodir o‘qituvchini tayyorlashga xizmat qiladi.

Raqamli muhitda hujjatlardan foydalanishning huquqiy-axloqiy jihatlari ham e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Talabalar mualliflik huquqi, arxiv materiallaridan foydalanish tartibi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish talablari, manbaga to‘g‘ri havola berish qoidalari bilan tanishtiriladi. Ilmiy halollik tamoyillariga rioya qilish - iqtibos va havolalarni to‘g‘ri rasmiylashtirish, boshqa tadqiqotchi talqinini o‘ziniki sifatida taqdim etmaslik - bo‘lajak o‘qituvchining akademik madaniyati va kasbiy-axloqiy pozitsiyasining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Muhokama jarayonida ikki muhim masalaga e’tibor qaratish lozim. Birinchisi - ko‘p nuqtai nazarlilik relyativizmga aylanib ketmasligi kerak. Turli talqinlarni tan olish barcha talqinlar teng qimmatga ega degani emas; talqin qiymati uning manbalar bilan asoslanganlik darajasi bilan belgilanadi. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘quvchilarga aynan shu mezonni - dalilga tayanishni o‘rgatishi zarur. Ikkinchisi - o‘qituvchining shaxsiy qarashlari va kasbiy betarafligi o‘rtasidagi muvozanat. Fuqarolik ta’limida keng e’tirof etilgan Boytelsbax konsensusi (1976) o‘quvchiga o‘z fikrini majburan singdirishni taqiqlash, fan va jamiyatda bahsli bo‘lgan masalalarni darsda ham bahsli sifatida ko‘rsatish hamda o‘quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish tamoyillarini ilgari suradi. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi aynan shu tamoyillarni amalda qo‘llashga imkon beradi: o‘qituvchi tayyor xulosani emas, balki manbalarni va ularni tahlil qilish usulini taqdim etadi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, bo‘lajak tarix fani o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy pozitsiyasi aksiologik, kognitiv, emotsional-empatik va refleksiv-faoliyatli komponentlardan iborat yaxlit shaxsiy-kasbiy tuzilma bo‘lib, u faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki axloqiy tanlovni talab qiluvchi faoliyat jarayonida shakllanadi.

Ikkinchidan, tarixiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi bunday faoliyat uchun eng qulay muhitdir, chunki uning evristik, tashqi va ichki tanqid, kontekstualizatsiya, korroboratsiya, talqin va refleksiya bosqichlarining har biri talabadan muayyan axloqiy qaror qabul qilishni talab etadi va mos kasbiy-axloqiy sifatlarni rivojlantiradi.

Uchinchidan, texnologiyaning samaradorligi tegishli fanlarning integratsiyasi, hujjatli keyslar va axloqiy dilemmalar tizimi, arxiv va muzeylar bilan hamkorlik hamda refleksiv portfolio kabi

pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq. Ishlab chiqilgan mezonlar va diagnostika vositalari kasbiy-axloqiy pozitsiyaning shakllanganlik darajasini obyektiv baholash imkonini beradi.

Kelgusi tadqiqotlar raqamli arxivlar va sun’iy intellekt vositalari sharoitida tarixiy manbalarni verifikatsiya qilish ko‘nikmalarini bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-axloqiy tayyorgarligi tarkibiga kiritish masalalariga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
4. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. – М.: Наука, 1986.
5. Rüsen J. History: Narration, Interpretation, Orientation. – New York; Oxford: Berghahn Books, 2005.
6. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. – Philadelphia: Temple University Press, 2001.
7. Reisman A. Reading Like a Historian: A Document-Based History Curriculum Intervention in Urban High Schools // Cognition and Instruction. – 2012. – Vol. 30, No. 1. – P. 86–112.
8. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. – Toronto: Nelson Education, 2013.
9. Stradling R. Multiperspectivity in History Teaching: A Guide for Teachers. – Strasbourg: Council of Europe, 2003.
10. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории. – М.: Владос, 2003.
11. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped. fan. dokt. … diss. – Toshkent, 2007.
12. International Council on Archives. Code of Ethics. – Paris: ICA, 1996.